

“DAHSHAT” HIKOYASIDA SO‘Z BADIYYATI

Qanoatova Nazokat

University of Economics and pedagogy NOTM

Iqtisodiyot va pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Okyulova Gulnoza

University of Economics and pedagogy NOTM talabasi

Obidova Mohigul

University of Economics and pedagogy NOTM talabasi

Annotatsiya: maqolada Abdulla Qahhorning o‘zbek tilining boy imkoniyatidan foydalanishi, “Dahshat” hikoyasi adib ijodidagi ahamiyati bo‘yicha fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: chuqur g‘oyaviylik, yuksak badiiylik, Abdulla Qahhor hozirjavoblighi , iste’dod,hikoya.

O‘zbek adabiyoti taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan Abdulla Qahhor o‘zining butun ijodiy faoliyati davomida turmushning past-u balandini, oq-u qorasini aks ettiradigan asarlar yaratdi. Iste’dodli adib eng oddiy, biz o‘zimiz duch keladigan, eshitib yurgan, jo‘ngina voqealar asosida xalq maqollari, iboralaridan ustalik bilan foydalangan holda shunday

asarlari yaratdiki, uni o'qib larzaga tushmay qolmaydi kishi. Abdulla Qahhorning turli janrlarda yaratgan asarlari o'z davrida keng kitobxonlar tomonidan zo'r ehtiros bilan kutib olingan va sevib o'qilgan. Yozuvchi ijod maydoniga ilk qadam tashlashi bilanoq o'zbek adabiyotining ma'naviy sofliqi, chuqur g'oyaviyligi, yuksak badiiyligi uchun hormaytolmay xizmat qildi. Abdulla Qahhor nihoyatda hozirjavob yozuvchi edi. U hayotdagi yangilikni, yangi voqeani tez fahmlab olar va uni mahorat bilan xalqqa etkazib berardi. Yozuvchi qirq yil davomida adabiyot sohasida unumli ijod qildi. Bu vaqt ichida u yuzdan ortiq hikoya va feletonlar, bir qancha badiiy ocherk va tanqidiy maqolalar yaratib, o'zbek adabiyotida yorqin iz qoldirdi. Uning "Dahshat" hikoyasi adib ijodida katta ahamiyatga ega. Hikoyadagi ba'zi bir notanishdek tuyulgan so'zlar izohi bilan tanishib chiqsak:

Yelpishtovoq – don yelpishga mo'ljallangan katta yassi tovoq. Dodxo – ariza kabul qiluvchi amaldor, mingboshi.

Xalqa – taroveh namozi qatnashchilarining ommaviy qur'onlik marosimi.

Ponsot – askarboshi, qurboshi Bovzant – ayollar sochiga taqiladigan bezak, sochpopuk.

Sag'ana – qabr ustiga qurilgan maqbara.

Yuqoridagi atamalarning ko'pchiligi bizga noaniq bo'lgan tushunchalardek ko'rinadi. Lekin ushbu so'zlarning hammasi tilimizda mujassamlashgan va hozirgi kunda boshqacha nom bilan yuritiladi. Bundan ko'rinadiki, Abdulla Qahhor asarlaridagi so'z boyligining cheki yo'q, ulardagi hech bir so'zni tushunish mushkul emas, xalqona. Bu esa Abdulla Qahhor asarlarining qadrini baland qilgan, shu paytgacha uning tasir kuchini zarracha bo'lsada kamayishiga yo'l qo'ymagan muvozanatdir. Shuningdek, Abdulla Qahhor asarlarida og'izdan-og'izga o'tib kelayotgan xalq iboralari ham salmoqli qismni tashkil etadi. Misol uchun, "Dahshat" hikoyasidagi iboralarga diqqat qilsak, ular asar manzarasi,

obrazlar tasviri bilan shu qadar uyg'unlashib ketganki, jumlar mazmunini yanada teranroq tushunishga yordam beradi. Asarda quyidagicha iboralar qo'llanganligiga guvoh bo'lamiz:

- 1) Kafanligini sandiqqa solib qo'ygan (ushbu ibora dodxoga nisbatan qo'llanilgan bo'lib, keksayib, umri poyoniga yetayotgan insonlar uchun qo'llaniladi. Muqobil variant: bir oyog'i yerda, bir oyog'i go'rda);
- 2) Tilidan sovuq ter chiqib ketdi(bu ibora ham Olimbek dodhoning qabristonni o'ylagan paytidagi qo'rquv va hayajonini tasvirlash uchun ishlatilga. Xalqimizda bunga mos tarzda tiligacha muzlab ketdi iborasi ham qo'llanadi);
- 3) Hamma o'tirgan joyida bir qarich cho'kkanday bo'ldi(bu ibora shamol tobutga yopiladigan allaqanday eski bo'yroni derazaga urgan paytidagi asar qahramonlarining qo'rquv holatini yaqqolroq tasvirlash maqsadida qo'llangan)
- 4) Hammaning eti jivillashib ketdi;
- 5) Dami ichiga tushib ketdi va boshqa shu kabi iboralardan yozuvchi obrazlar ta'rifiga o'zgacha urg'u berish uchun foydalangan.

Abdulla Qahhor hikoyalari shartli ravishda uch yo'nalishga ajratish mumkin: tarixiy, hajviy, zamonaviy hikoyalar. Abdulla Qahhorning "Xotinlar", "Asror bobo", "Ming bir jon", "Mahalla" kabi hikoyalarida zamondoshlarining ma'naviy dunyosini, insoniy xislatlarini, axloqiy pokligini, ruhiy go'zalligini ko'rsatishga alohida e'tibor bergan. U hikoyalarida xalq maqollaridan, afsona va rivoyatlaridan, matallaridan o'rinli foydalangan. "Dahshat" hikoyasida Unsinning "O'g'ri"dagi Qobil bobo, "Anor"dagi Turobjon, "Bemor"dagi Sotiboldidan farqi shuki, u o'z salaflariga o'xshab mute'lik asirasi va jaholat qurboni bo'lib yashashni istamaydi. Olimbek dodhoning sakkiz xotini ichida eng kichigi – bu dargohga tushganiga besh oygina bo'lgan kelinchak – Unsin agar eri butunlay javobini bersa, Ganjiravonga- o'z uyiga ketmoqchi bo'ladi. Dodxoning katta xotini Nodirmohbegim

bir voqeani aytib berayotganda gap orasida inson erki bitta qo'yga teng emasligi haqida Unsin aytgan fikrlarni eshitgach, dodho Unsinga erkka erishishi uchun qabristonda choy qaynatib kelishini aytadi va shu o'rinda jasorat va qo'rquv o'rtasidagi asosiy kurash tasvirlanadi, ammo hikoya nihoyasida Unsin qattiq qo'rquv natijasida vafot etadi, va nihoyat erkka erishadi. Adabiy ta'limda o'quvchilarning asar yuzasidan mustaqil fikr yuritishlari, zaruriy xulosaga kela olishlari juda muhim sanaladi. O'quvchi badiiy asar matni bilan tanishar ekan, unda tasvirlanayotgan voqea-hodisalarga befarq qolmasligi, asar timsollarining xati-harakatlariga xolis munosabat bildirsa olishi; badiiy timsollarning voqealar tasviridan keyingi hayoti, turmush tarzi, istiqboli to'g'risida ham bashorat qila olishlari, shubhasiz, badiiy asarning kitobxon qalbidagi ikkinchi umrini ta'minlaydi, o'quvchining badiiy idroki shakllanib borayotganidan dalolat beradi.

“Dahshat” hikoyasida so‘z badiiyati

1. Tabiiy va samimiy tildan foydalanish

Abdulla Qahhorning yozuv uslubi juda hayotiy, xalqona va tabiiydir. U voqealarni murakkab terminlar yoki sun'iy uslublarsiz, oddiy xalq tili orqali ifodalaydi. Bu, ayniqsa, “Dahshat” hikoyasida yaqqol ko‘rinadi.

Misol: Hikoyada urushdan qaytgan frontoviklarning oddiy hayoti, ularning ko‘zlaridagi chuqur iztirob, ichki o‘y-fikrlari so‘nggi darajada sodda, ammo ta’sirchan tilda tasvirlanadi.

2. Psixologik chuqurlik

Asarda so‘zlar yordamida qahramonlarning ichki kechinmalari mahorat bilan beriladi. Ularning urushdan keyingi holati, halovat topolmasligi, kechinmalari, aynan til vositasida psixologik tahlilga aylanadi.

Misol: Bosh qahramonning uxlay olmasligi, titrashlari, ko‘zlaridagi dahshatli ifodalar orqali o‘quvchi urushning ruhiy fojiasini his etadi.

3. Lirik va dramatik ifoda vositalari

Qahhor tasvirlarida lirizm (hissiyotlarning chuqur ifodasi) bilan dramatism (ruhiy keskinlik) uyg‘unlashgan. Har bir dialog, har bir tafsilot o‘quvchini ichki larzaga soladi.

Misol: Qahramon tunda uyg‘onib, dushman hujum qilayotgandek his qiladi. Bu sahnalar til orqali kuchli dramatik ta’sir uyg‘otadi.

4. Tafsilotlar orqali badiiy ifoda

Abdulla Qahhor kichik tafsilotlarga e’tibor bilan qaraydi: masalan, qahramonning ko‘z qarashi, qo‘llarining titrashi, atrofdagi jimjitlik — bularning barchasi so‘zlar orqali betakror badiiy tasvirga aylanadi.

5. Dialoglar va ichki monologlar

Hikoyadagi dialoglar sodda, ammo mazmunan chuqur. Qahramonlar orasidagi so‘zlashuvlar, ayniqsa, harbiy xizmatni eslagan paytlardagi ichki monologlar, urush fojiasini kuchliroq his ettiradi.

Xulosa

Abdulla Qahhorning “Dahshat” hikoyasi o‘zbek adabiyotida urushning ruhiy va ma’naviy fojialarini chuqur yoritgan nodir asarlardan biridir. Asarda harbiy urushning faqat jismoniy emas, balki eng avvalo inson ruhiyatiga yetkazgan og‘ir zarbalari tasvirlanadi. Bu hikoya orqali muallif urushdan qaytgan odamlar qanchalik ichki iztirobda yashashlarini, ularning ongu shuuriga urush qanday dahshatli iz qoldirganini badiiy vositalar orqali o‘quvchiga teran va ta’sirchan tarzda yetkazadi.

Asarda sodda, xalqona, ammo g'oyat chuqur ma'no kasb etgan tildan foydalanilgan. So'zlar orqali qahramonlarning ichki dunyosi ochiladi, o'quvchi ularning qalbidagi og'riqni his qilgandek bo'ladi. Urushga borib, tirik qaytgan odamlar g'alaba bilan emas, ko'ngildagi doimiy qo'rqu, tushkunlik, dard bilan qaytganini ko'rsatadi. Bu holat qahramonning xatti-harakati, so'zlari, o'y-fikrlari orqali mukammal tarzda ifodalanadi.

Abdulla Qahhor hikoya orqali urushdan qaytgan insonlarga jamiyatda oddiy inson sifatida qarashning o'zi yetarli emasligini ko'rsatadi. Chunki ular ruhiy jihatdan boshqa odamga aylangan, ko'ngillarida tuzalmas jarohatlar, dahshatli xotiralar bilan yashashga majbur. Asardagi badiiy tasvirlar, ichki monologlar, psixologik holatlarning ifodalanishi – bularning barchasi yozuvchining mahoratini, hikoyaning badiiy kuchini ochib beradi.

Shu jihatlari bilan “Dahshat” hikoyasi nafaqat urush fojiasi haqida, balki inson qalbi, ruhiy salomatlik, jamiyatning bunday insonlarga munosabati haqida ham chuqur falsafiy fikr uyg'otadi. Asar o'quvchini befarq qoldirmaydi, balki uni hamdardlikka, sabrga, tushunishga chorlaydi. So'z badiiyati esa bu ta'sirchanlikni yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qahhor, A. (2006). Asarlar (6-jild). Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. (“Dahshat” hikoyasining to'liq matni shu to'plamda joylashgan.)
2. Karimov, I. (1996). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat. (Adabiyotning inson ma'naviyatiga ta'siri haqida umumiy nazariy yondashuvlar uchun.)
3. Mamajonov, A. (2012). O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. (Abdulla Qahhor ijodining o'rni va badiiy uslubining tavsifi.)
4. Mamarasulov, M. (2005). Adabiy tahlil va tanqid asoslari. Toshkent: O'qituvchi. (Badiiy asarlarni tahlil qilish usullari, ayniqsa psixologik tahlil.)

5. Qurbonov, Sh. (2014). Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent: Fan. (So‘z badiiyati, til va uslub haqida nazariy tushunchalar uchun.)
6. Internet manbalari (2023–2024):
7. Mirtojiev M. O‘zbek tilida polisemiya. -T.: Fan, 1975. -140 b.
8. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. Toshkent, “Universitet”, 2006.